

Õppimisteooria põhiprintsiibid hobuste koolitamisel

1. Treenimine peab vastama hobuse etoloogiale ja tunnetusele

Etoloogia on loomade käitumist uuriv teadusharu, mis keskendub loomade käitumisele loomulikes tingimustes ja vaatleb käitumist kui evolutsiooniliselt adaptiivset tunnust. See aitab meil seletada hobuste loomulikke sotsiaalseid struktuure, sealhulgas keerulist dünaamilist sotsiaalset grupikäitumist. Hobustele on vajalik liigikaaslaste seltskond ja nad loovad meeleldi kiindumussuhteid, nii et isolatsioon on neile äärmiselt kahjulik. Nad on evolutsiooniliselt arenenud liikuma ja rohtu sööma umbes 16 tundi päevas ning nad on kohandatud sellisele režiimile.

Tunnetus ehk kognitsioon on tegelikkusest vaimse pildi loomine, st tunnetuse kaudu saab olend aru, mis teda ümbritseb, mis on selle ümbritseva tähendus olendi jaoks ehk kuidas olend tajub ja töötleb informatsiooni ümbritseva kohta. Võrreldes inimesega on hobuse aju ehitus erinev, nende prefrontaalkorteks on suhteliselt väike, nii näiteks hobused tõenäoliselt ei meenuta asju nagu meie, inimesed. Samas on neil suurepärane mälu ja äratundmine stiimulite osas.

Me peame olema ettevaatlikud, et mitte ülehinnata hobuste intelligentsust, eriti püüdes õigustada karistamist (nt "ta teab küll, mida ta valesti tegi"). Samamoodi ei tohi me alahinnata hobuste intelligentsust arvates, et neil puuduvad tunded ja emotsioonid.

Isolatsioon ja piiratud liikumine ning piiratud koresööda tarbimine on negatiivse mõjuga hobuse heaolule. Samamoodi võivad seda olla hobuse intelligentsuse nii üle- kui alahindamine.

2. Treeningutes tuleb kasutada õppimisteooriat (i.k. "learning theory")

See teooria annab meile arusaama, kuidas me hobust mõjutame. Ratsutamise teadused ei ütle meile, kuidas peame ratsutama, vaid uurivad praktikas toimivaid mehhanisme ja selgitavad neid. Nii on meil võimalik paremini aru saada ja seletada, mida ja kuidas me ratsutades midagi teeme.

Hobuse koolitamisel peame kasutama kohaselt:

- Habituaatsiooni e harjumist
 - Sensibilatsiooni e tundlikuks muutumist
 - Operantset tingimist
 - Käitumise kujundamist
 - Klassikalist tingimist
-
- **Habituaatsioon e harjumine**

Stiimulile reageerimise vähendamine. Hobune on sünnipäraselt neofobne st kartlik uute/võõraste asjade suhtes ja võib reageerida erinevatele stiimuli omadustele, nt suurus, uudsus, lähedus, äkiline

ilmumine. Neil on raske tuvastada ka isegi juba tuttavaid objekte, kui need liiguvad, eriti kui need liiguvad ebaühtlaselt ja/või nende suunas.

On olemas rida desensitiseerimistehnikaid harjumise saavutamiseks, nt süstemaatiline desensitiseerimine, lähenemise tingimine, ülemaskeerimine, vastutingimine ja stiimulite segunemine.

- **Sensibilatsioon e tundlikuks muutumine**

Indiviidi reaktsioon stiimulile muutub tugevamaks, intensiivsemaks. Kui indiviid kogeb seeriat meeldivaid või ebameeldivaid stiimule, siis on tõenäoline, et ta reageerib neile tulevikus kiiremini ja intensiivsemalt. See tundlikumaks muutumine võib juhtuda ka terve stiimulite kategooria suhtes.

- **Operantne tingimine**

OPERANTNE TINGIMINE e OPERANTNE ÕPPIMINE

Operantne tuletatud sõnast opereerima – tegutsema, teostama, käituma

Kuidas käituda ümbritseva suhtes, et seda ümbritsevat keskkonda mõjutada ja kontrollida.

Kui käitumisele järgneb meeldiv tulemus, siis on sellise käitumise tõenäosus edaspidi suurem.

Operantne tingimine kirjeldab koolitamist kasutades tasu või karistust.

Sellel on neli jaotust:

1. **Positiivne kinnistamine** – oluline on teada, et positiivne siinkohal ei anna eetilist hinnangut, vaid tähendab millegi lisamist, nt söök või puudutus. Õppimine on tulemuslikum, kui kinnistamine toimub viivitamatult korrektse käitumise või tegevuse alates. Ka sekundaarsete positiivsete kinnistite kasutamine on võimalik, kuid need peavad olema usaldusväärset seotud primaarsete kinnistitega. Need on nt klikker või järjepidev hääl kasutamine hobuse poolt soovitud soorituse esitamisel.
2. **Negatiivne kinnistamine** – millegi, mida hobune soovib vältida, kõrvaldamine suurendamiseks soovitud käitumise tõenäosust. Kõige enam levinud operantse kinnistamise moodus ratsutamisel. Surve (hääl, sääresurve, stekipuudutus, ratsmesurve) motiveerib hobust midagi tegema. Niipea, kui soovitud vastus on saadud, surve lakkab. Kuna ratsutamine põhiasjalikult baseerub just nende märguannete kasutamisel, on äärmiselt oluline selle toimimise mehhanismist aru saamine – **määravaks ei ole mitte surve tugevus, intensiivsus ega ka ajaline kestus kui selline, vaid surve lõppemise hetk ja selle õige ajastatus.** Kasutada tuleb minimaalset survet.
3. **Positiivne karistamine** – jällegi tähendab see millegi lisamist, mitte hinnangu andmist. Millegi ebameeldiva lisamine pärast ebasoovitud käitumist, et vähendada selle käitumise tõenäosust tulevikus. Positiivsel karistamisel on edasikanduv negatiivne mõju looma healole ja selle kasutamist tuleks vältida. Kui seda kasutatakse, peab olema laitmatult ajastatud ebasoovitud käitumise toimumisega.
4. **Negatiivne karistus** – millestki ilmajätmine, millel on hobuse jaoks väärtus, pärast ebasoovitud käitumise toimumist vähendamaks sellise käitumise tõenäosust tulevikus. Hobustega suhteliselt vähekasutatav v.a. vahetu tähelepanust või söögist ilmajätmine käitumise summutamiseks.

Ajastamine on oluline kõikide operantse tingimise liikide juures.

- **Klassikaline tingimine**

Protsess, kus kahe stiimuli vahel luuakse seos. Esiialgu oma olemuselt neutraalsele stiimulile (nt visuaalne märguanne, mis iseenesest ei kutsu esile reaktsiooni hobuses) järgneb bioloogiliselt oluline stiimul (nt ebameeldiv – valu, või meeldiv – söök, vabadus) ning loom seostab need kaks stiimulit omavahel. Tulevikus hobune reageerib juba neutraalsele stiimulile. Ratsutamises kirjeldab klassikaline tingimine olukorda, kus hobune vastab ratsaniku või käsitleja väikestele märguannetele. Esmakasutamisel peab olema ettevaatlikult kombineeritud signaaliga, mis juba teadaolevalt kutsub esile soovitud vastuse, et esialgne seoste õppimine saaks toimuda. Nt häälkäsklust saab kasutada peatumiseks/aeglustamiseks kombineeritult ratsmemärguandega, millele hobune on juba õppinud vastama peatudes/aeglustades. Peale seose loomist on võimalik kasutada üksnes häälkäsklust.

Liiga suure surve ja ebameeldivuse kasutamisel on potentsiaalne oht looma heaolule, mille tulemuseks võib olla põgenemisreaktsioon, agressiivsus ning apaatia kuni õpitud abituseeni.

3. Selgelt ja lihtsalt eristatavate märguannete õpetamine

Kuna hobustelt nõutakse väga erinevaid vastuseid (erit sadulas), siis on ääretult oluline, et need kõik on võimalikult selged ja üksteisest erinevad, nii et hobune suudaks neil vahet teha. Märguanded peavad olema selgesti eristatavad:

1. Allüüri muutmiseks nii üles- kui allapoole
2. Aeglasemaks/kiiremaks liikumiseks
3. Pikema/lühema liikumise vaheldamiseks
4. Esijalgade pööramiseks
5. Tagajalgade pööramiseks
6. Pea/kaela asetamiseks ja hoiakuks

Kindlasti peavad olema märguanded olema täiesti erinevad edasiliikumiseks ja tagasitulemiseks. Segased ja mitmetähenduslikud märguanded viivad hobuse segadusse ja stressi ning ratsaniku turvalisusele ohtlike vastusteni hobuse käitumise näol.

4. Vastuste ja liikumiste kujundamine

Treening algab alati põhialuste kinnistamisega. Alati kinnistada põhialuseid soovitud käitumises ning seejärel järk-järgult liikuda soovitud täpsustuse suunas.

Mida väiksemate sammudega edeneme soovitud käitumise õpetamisel, seda kiiremini tegelikult soovitu saavutame, kuna meiepoolne uus soov on võimalikult ilmselge hobusele ning seekaudu pakub ka kiiresti õiget vastust.

Õige vastuse andmine tuleb teha hobusele võimalikult lihtsaks ja muuta saab vaid ühte tegurit korraga.

On oluline, et on olemas plaan ehk **kujundusmuster**, kui soovite õpetada hobusele uut vastust. Esiialgu tuleb premeerida vähimatki hobuse poolset üritust. Treenimise edenedes tuleb premeerida üksnes vastuseid, mis lähenevad enam ja enam lõppeesmärgile.

Kujundusmusteri kehv kasutamine võib viia segaduse ja vastusteni, mis seavad ohtu hobuse mõistmise ja soorituse.

5. Korruga vaid ühe vastuse esile kutsumine.

Märquanded peavad olema teineteisest ajas eristatavad. Samaaegsed märquanded erinevate vastuste saamiseks tõkestavad teineteist ja nii muutuvad hobused tuimaks mõlema suhtes, kaob selge vastus kummalegi. See juhtub, kuna hobune ei ole suuteline protsessima kahte või rohkemat märquannet üheaegselt, kui need mõlemad konkureerivad hobuse tähelepanu eest. Eriti tuleb vältida vastastikuste märquannete üheaegset andmist (edasi ja tagasi). Treeningu algstaadiumis peavad need märquanded olema selgelt eristatavad, hiljem koolitamisega saab märquandeid anda üksteisele lähemas ajalises järjestuses.

Vastastikuste märquannete samaaegne andmine ajab hobuse segadusse, nõrgeneb õpitud seos märquande ja vastuse vahel ning see võib omakorda kiirelt viia stressini ja hobuse heaolule, sooritusele ja ratsanikule ohtliku käitumiseni.

6. Igale märquandele vaid üks vastus

Märquannete lahususe põhimõte tähendab, et ühe märquande peale soovitakse vaid ühte konkreetset vastust. Nt jalasurve kohe sadulavöö taga tähendab "edasi". Sama vastuse võib esile kutsuda mitu erinevat märquannet. Nt käsklus "edasi" võib olla antud sääresurvega, stekipuudutusega, häälega. Kuid konkreetsele märquandele on hobuse poolt vaid üks vastus. Eelkõige peavad edasiliikumise ja peatumise märquanded lahknema oluliselt. Kui sama märquannet kasutatakse erinevate vastuste esilekutsumiseks, on tagajärjeks segadus ja arusaamatus, kuna ka kontrollitavus ja etteaimatavus väheneb.

Mitmetähenduslikud ratsme ja jala märquanded viivad segaduse, stressi ja vastusteni, mis halvendavad hobuse heaolu ja ratsaniku ohutust.

7. Treening peab olema järjepidev ja kokku sobiv

Vormige järjepidevaid harjumusi. Uute vastuste õpetamisel tuleb treening üles ehitada iga kord samas kontekstis – koht, varustus, isik – ning on kasutada samasid märquandeid hobuste samadel kehaosadel või samas kohas hobuse keha suhtes. Seda seetõttu, et uute vastuste omandamisel on esialgu kogu kontekstuaalne informatsioon kaasatud stiimulite hulka, mis kutsuvad esile selle konkreetse vastuse ehk käitumise. Niimoodi soodustab järjepidevus märquandest arusaamist ja väldib stressi ja liiga pikka treenimist. Kui iga vastus teatud märquandele on piisavalt kinnistunud, võib konteksti järk-järgult muuta ja kõrvaldada. Samamoodi, treenides üleminekuid (nii allüüride vahelisi kui allüüride siseseid) on oluline märquannete andmise ja nende poolt esile kutsutud vastuste ning kinnistamise ajastamine, et tagada tulemuslik õppimine ja vältida segadust.

Mittejärjepidev treening viib vaevaliste vastusteni, hobuse tuimaks muutumiseni, mis omakorda võib viia ratsaniku tugevamate märquannete kasutamisele.

8. Enesekandmise põhimõte ehk vastuste püsivuse treenimine

See tähendab, et hobusele tuleb õpetada rütmis püsimist, sirgust ja sobivat kuju (kiirus, liin ja kuju), et vältida pidevat märquannete andmist, millega kaasneb nendele märquannetele tuimaks muutumine või hoopis hüperaktiivsed vastused. See tulemus on väga oluline eesmärk kõikide ratsutamisega seotud vastuste kujundamisel.

Ratsanik peab õppima andma hobusele märguandeid mõjutuse näol, kui sellele järgneb soovitud vastus, peab mõjutus lõppema ning soovitud käitumine, "vastus" jätkub kuni tuleb uus "küsimus" ratsaniku poolt.

9. Põgenemisreaktsiooni esilekutsumise vältimine

Hobuste käsitlemisel ja treenimisel tuleb vältida põgenemisreaktsiooni esilekutsumist. Sellekohase käitumise vallandumine on hobusele loomumane ja tekitab hirmuprobleeme. Hobustel vallandub hirm nende aju ehituse tõttu äärmiselt kergelt. Kuid hirmu tunde olend ei suuda töödelda saadavat informatsiooni ning õppimine on pärsitud.

Põgenemisreaktsioonil on oma spetsiifilised omadused ja seda on raske kõrvaldada, mõnikord isegi võimatu, ning see võib vallanduda spontaanselt.

Probleemkäitumised on sageli tagajärjeks sagedasele hirmureaktsioonile.

10. Minimaalne erutuse tase treeningutes

Tuleb suuta näidata, et hobune on võimalikult lõdvestunud treeningu jooksul. On tunnustatud, et teatud erutuse tase, lihastoonus ja tähelepanelikkus on vajalikud tulemuslikuks õppimiseks, kuid kui need on liigselt kõrgenenud, kannatavad nii õppimine kui ka looma heaolu. Tuleb osata näha ja ära tunda hirmureaktsiooni, mida iseloomustavad näiteks kõrgenenud adrenaliini ja kortisooli tase, kõrgenenud lihastoonus, agressiivsus (sh ümbersuunatud agressiivsus) ja konfliktikäitumine ning käitumishälbed.

Käesolevas ettekandes on kajastatud International Society for Equitation Science seisukohti